

ΝΙΚΟΣ Α. ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Η ΕΚΑΛΗ ΤΟΥ ΚΑΛΛΙΜΑΧΟΥ

Μιά τοπογραφική αναγνώριση

Ἡ ἀνακάλυψη τοῦ παπύρου τῶν *Διηγήσεων* πρόσφερε μιὰ περιληπτικὴ ἀπόδοση τοῦ περιεχομένου τῆς *Ἐκάλης*, χωρὶς ὅμως νὰ γίνεи δυνατὸ νὰ καλυφθοῦν τὰ κενὰ γιὰ μιὰ ἱκανοποιητικὴ ἀποκατάσταση τῆς συνολικῆς εἰκόνας τοῦ ἐπυλλίου¹. Ἔτσι, σύμφωνα μὲ τὰ ἀποσπάσματα ποὺ διασώθηκαν, μπορεῖ κανεὶς νὰ διαγράψει τὴν ἐξέλιξη τῆς διήγησης σὲ γενικὲς γραμμές, νὰ ἀντιληφθεῖ τὴ δράση, ἀλλὰ σημαντικὲς πτυχὲς τοῦ μύθου τοῦ ποιήματος παραμένουν ἀνεξιχνίαστες. Ἡ παρουσίαση τῶν νέων ἀποσπασμάτων, μετὰ τὴν ἔκδοση τοῦ R. Pfeiffer, βοήθησε σημαντικὰ στὴν καλύτερη ἀντιμετώπιση τῶν πολλαπλῶν προβλημάτων ποὺ ἀφοροῦν τὴ νοηματικὴ διάρθρωση τοῦ ποιήματος².

Δὲν μπορεῖ, ὥστόσο, ν' ἀγνοήσει κανεὶς ὅτι, μέχρι σήμερα, δὲν ἔχει ἀπασχολήσει ἰδιαίτερα τὴ φιλολογικὴ κριτικὴ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἐντάσσονται στὴν ὄλη οἰκονομία τοῦ ποιήματος τὰ τοπωνύμια ποὺ ἐμφανίζονται διάσπαρτα στὰ διάφορα ἀποσπάσματα, καθὼς καὶ τὸ πρόβλημα γιὰ τὴν τοποθεσία μὲ τὴν ὁποία εἶχε ταυτισθεῖ ἡ παρουσία τῆς *Ἐκάλης*. Αὐτὸ συνέβη μόνο στὸ μέτρο ἐνὸς εὐρύτερου προβληματισμοῦ, ὅπως εἶναι ἡ πιθανότητα μιᾶς ἐπίσκεψης τοῦ ἴδιου τοῦ Καλλίμαχου στὴν Ἀθήνα ἢ ἐνὸς σύντομου φιλολογικοῦ σχολιασμοῦ³. Ἡ ἀνάλυση ὅμως τῶν τοπογραφικῶν ἐνδείξεων τῆς *Ἐκάλης* ἀποτελεῖ θεμελια-

1. M. Norsa - G. Vitelli, *Διηγήσεις di Poemi di Callimaco in un papiro di Tebtynis*, Φλωρεντία 1934. Βλ. καὶ E. Cahen, *L'œuvre poétique de Callimaque: documents nouveaux*, R. E. G., 1935, σ. 284.

2. Πρόκειται, κατὰ κύριο λόγο, γιὰ τὴν ἔκδοση τῶν παπυρικῶν ἀποσπασμάτων τοῦ E. Lobel (*The Oxyrhynchus Papyri*, Part XXIII, Λονδίνο 1956) 2376, 2377, 2398, 2437, 2529. Γιὰ τὴν ταυτότητα τοῦ ἀποσπάσματος τῆς Ὁξυρύγχου 2530 βλ. M. L. West, *Catching Worms*, CR, 1966, σ. 274. Τὴν τελευταία συμπληρωματικὴ θεώρηση τῶν ἀποσπασμάτων τῆς *Ἐκάλης* βρῖσκει κανεὶς στὴν ἔκδοση τῶν H. Lloyd-Jones - P. Parsons, *Supplementum Hellenisticum*, Βερολίνο - Νέα Ὑόρκη 1983, σσ. 122-135.

3. Τὸ ἐνδεχόμενο μιᾶς ἐπίσκεψης τοῦ Καλλίμαχου στὴν Ἀθήνα ὑποστήριξε ὁ E. Rhode, *Der Griechische Roman*, Λειψία 1876, σ. 99κ.ε. Γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα βλ. καὶ E. Cahen, *Callimaque*, Παρίσι 1949, σσ. 26-27. Τὴν πρὸ ὀλοκληρωμένη θεώρηση τοῦ θέματος προσφέρει ὁ Cl. Meillier, *Callimaque et son temps*, Πανεπιστήμιο τῆς Λίλλης 1979, σ. 169κ.ε. Πρέπει, ὥστόσο νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸ θέμα τῆς αὐθεντικότητας τῶν τοπογραφικῶν στοιχείων τῆς *Ἐκάλης* δὲν ἔχει ἀπασχολήσει ἰδιαίτερα τοὺς ἐρευνητές.

κό δεῖγμα ὕφους γιὰ τὴν ἔρμηνεία τοῦ ἐπυλλίου. Τὸ φαντασιακὸ - μυθολογικὸ στοιχεῖο συμφύρεται μὲ τὴν ἱστορικότητα τοῦ τοπίου τῆς Ἀττικῆς κι αὐτὸ τὸ γνώρισμα τῆς ποιητικῆς τοῦ Καλλίμαχου ἐπιβάλλει τὴν ἀνάγκη γιὰ τὴ μυθολογικὴ - τοπογραφικὴ χαρτογράφηση τῆς Ἐκάλης.

Ἡ περιγραφή τῆς συγκεκριμένης δράσης τῶν ἡρώων ἢ οἱ ἀναφορὲς σὲ ἀπόμακρες παραδόσεις διαμορφώνουν ἓνα πολυσήμαντο μυθολογικὸ ὑπόστρωμα, ὅπου ἡ ἡρωϊκὴ δράση τοῦ Θησέα δὲν ἀποτελεῖ παρὰ τὸν ἀρχικὸ πυρήνα. Θὰ μπορούσε νὰ διακρίνει κανεὶς, ἔχοντας σὰν ἀφετηρία τὸ προσδιορισμένον τοπίο τῆς Ἀττικῆς, μίαν κλιμάκωση τῆς μυθικῆς - αἰτιολογικῆς ἀποτύπωσης ἱστορικῶν στοιχείων πού ἔχουν ἐπίκεντρο ὀλόκληρη τὴν περιοχὴ τοῦ Μαραθώνα. Ἡ ἀθηναϊκὴ προφορικὴ παράδοση δὲν διασώζει παρὰ ἐλάχιστα ἀφηγηματικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς αἰτιολογικοὺς αὐτοὺς μύθους πού, σύμφωνα μὲ ὅλες τὶς ἐνδείξεις, πρέπει νὰ προέρχονται ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Τετράπολης¹.

Ἡ περιγραφικὴ περιδιάβαση τοῦ Καλλίμαχου ἀπὸ τὸν Ὑμηττὸ (ἀπόσπ. 238 Pf.) ὡς τὶς Μελαινές (ἀπόσπ. 266 Pf.) δείχνει ὅτι ἓνα πλέγμα μύθων, ἀλληλένδετων μεταξύ τους, διαμορφώνει ἓνα νοητὸ πλαίσιο δράσης τοῦ Θησέα. Ὁ ἔφηβος ἥρωας συνδέεται ὀργανικὰ μὲ τὴν ὑπαιθρο χώρα χωρὶς ὅμως αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι ἡ περιγραφή τῆς ἡρωϊκῆς συμπεριφορᾶς ὑπερτερεῖ στὴν ὅλη σύνθεση². Ὡστόσο, ὁ ποιητὴς ἔχει ἀποκόψει ἓνα μόνον ἐπεισόδιον ἀπὸ τὴν ἐξοδὸ τοῦ Θησέα στὸν Μαραθώνα, ἐκεῖνο πού ἀποτυπώνει τὸ πέρασμά του ἀπὸ τὸ συγκεκριμένον τόπο, ὅπου κατοικοῦσε ἡ Ἐκάλη. Ἐκεῖ, σύμφωνα μὲ ὅλες τὶς ἐνδείξεις, πρέπει ν' ἀναζητηθοῦν καὶ τὰ ἴχνη τοῦ ναοῦ τοῦ Ἐκαλείου Διὸς πού ἀνεγέρθηκε ἀπὸ τὸν Θησέα.

Στὸν πρῶτο στίχο τοῦ ἐπυλλίου, πού διασώζει ὁ πάπυρος τῶν *Διηγῆσεων*:

Ἄκταιή τις ἔναιεν Ἐρεχθέος ἔν ποτε γουνῶ

1. Δὲν εἶναι δυνατὸ ν' ἀποφανθεῖ κανεὶς ἂν ὅλες οἱ διάσπαρτες μνεῖες τοποθεσιῶν τῆς Ἀττικῆς ἀποτελοῦν ἀναφορὲς σὲ μιὰ πιθανὴ περιοδεία τοῦ Θησέα ἢ ἂν ἀφοροῦσαν τόπους μὲ τοὺς ὁποίους εἶχε συνδεθεῖ ἡ Ἐκάλη στὴ νεότητά της. Βλ. A. Barigazzi, *Il dolore materno di Ecate* (P. Oxy. 2376 e 2377), *Hermes*, 1958, σσ. 453-471 καὶ H. Lloyd - Jones, *Oxyrhynchus Papyri*, CR, σσ. 16-22. Ἡ μνεῖα τῶν Ἀφιδνῶν δὲν συνδέεται κατ' ἀνάγκη μὲ τὸ παρελθὸν τῆς Ἐκάλης. Βλ. καὶ Fritz Krafft, *Die neuen Funde zur Hekale des Kallimachos*, *Hermes*, 1958, σσ. 479-480. Ἀνάλογο θέμα προκύπτει μὲ τὴν «Πελλήνην Ἀχαιίδα» πού μνημονεύεται στὸ ἀπόσπ. 260 Pf., ὅπου πιθανολογεῖται ἀναφορὰ τοῦ Καλλίμαχου ὄχι στὴν Παλλήνη τῆς Ἀττικῆς ἀλλὰ στὴν Παλλήνη τῆς Χαλκιδικῆς. Βλ. σχετικὰ H. Lloyd - Jones - J. Rea, *Callimachus Fragments 260-261 Pf.*, *HSPH*, 1968, σ. 135κ.ε. F. Jacoby, *FGrH*, III bi σ. 602.

2. Ἀπὸ τὰ ἀποσπάσματα 235, 236 Pf. διακρίνονται τὰ ἴχνη μιᾶς σύντομης περιγραφῆς τῆς ζωῆς τοῦ Θησέα πρὶν τὴν ἄφιξή του στὴν Ἀθήνα, καθὼς καὶ στοιχεῖα γιὰ τὴ γενεαλογικὴ του ὑπόσταση. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. καὶ Chr. Sourvinou-Inwood, *Theseus as Son and Stepson*, Λονδίνο 1979. Τὸ ἐπίκεντρο τῆς ἀφήγησης στὸ ἐπύλλιο προσδιορίζεται στὸ χῶρο τῆς Ἐκάλης καὶ ἡ ἡρωϊκὴ δράση τοῦ Θησέα δίνεται ἐμμεσα μὲ στοιχεῖα πού προσιδιάζουν στὸ ὕφος μιᾶς καθαρὰ λυρικῆς περιγραφῆς.

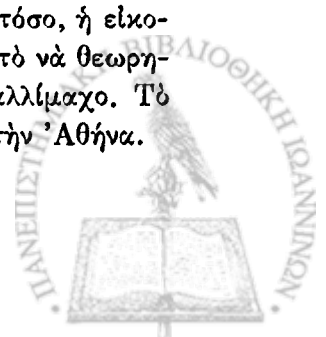

συναντᾶ κανεῖς μιὰ πρώτη τοπογραφικὴ ἔνδειξη. Ἡ φράση «Ἐρεχθόεος...γουνῶν» ἀναφέρεται προφανῶς σ' ἐκεῖνο τὸ χωρὸ τῆς περιοχῆς τοῦ Μαραθῶνα πού ταυτιζόταν μὲ τὴν παρουσία τῆς Ἐκάλης καὶ στὴ συνέχεια μὲ τὸ ναὸ τοῦ Ἐκαλείου Διός. Ἡ ἄποψη τοῦ R. Pfeiffer πού θέλει τὸ ἐπίθετο «Ἀχταίη» νὰ σημαίνει τὴν «Ἀττικὴν» (γυναίκα) κι ὄχι τὴν κάτοικο μιᾶς παραθαλάσσιας περιοχῆς εἶναι βásiμη. Μὲ δικαιολογημένη ἄλλωστε ἐμμονή, θέλησε νὰ προσδιορίσει τὴν ἀκριβῆ γεωγραφικὴ θέση πού μπορεῖ νὰ δηλώνει ἡ φράση¹. Ἡ εἰκονιστικὴ ἀνάπλαση αὐτοῦ τοῦ συγκεκριμένου τοπίου θὰ προσδώσει ἓνα αἰσθητὸ περίγραμμα στὸ μῦθο. Ἡ σκηνὴ λ.χ. τοῦ γυρισμοῦ τοῦ νικητῆ Θησέα (ἀπόσπ. 260 Pf.) θὰ ἀποκτοῦσε ἓνα ὄρατὸ πλαίσιο, κάτι πού ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτα στὴν τεχνικὴ τῆς ποίησης τοῦ Καλλίμαχου. Ὁ μυθικὸς λόγος ἐνσωματώνεται στὸ ἱστορικὸ γίγνεσθαι. στοιχεῖο ὕφους πού βρίσκεται σὲ παρεμφερῆ μορφή καὶ στοὺς Ὕμνους. Ἡ ὅλη ἀφήγηση πού ἀκολουθεῖ, μετουσιώνεται, μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, σὲ μυθολογικὴ αἰτιολόγηση ἑνὸς ἱστορικοῦ γεγονότος. Δηλαδή, τὸ κτίσιμο τοῦ ναοῦ καθὼς καὶ ἡ σχετικὴ λατρεία ἀποτέλεσαν τὴν ἀφετηρία μιᾶς μυθολογικῆς ἐξήγησης ἀπὸ τὸν Καλλίμαχο. Ὁ ποιητὴς συνδυάζοντας τὴ γνώση τῆς αὐτοψίας καὶ τῆς βιβλιοθήκης, προβαίνει σὲ μιὰ περιγραφικὴ ἀνάπλαση τοῦ τοπίου τῆς Ἀττικῆς, μὲ μιὰ διάθεση παραστατικῆς περιγραφῆς, πού καταφθάνει στὸ ἀπόσπ. 238 Pf. στ. 22 κ.έ. Ἡ μὴ στατικὴ εἰκόνα τῆς τροχιᾶς, πού διαγράφει τὸ σύννεφο στὸν ἀττικὸ οὐρανό, ἔχει σὰν σημεῖα προσανατολισμοῦ τὰ βουνὰ τῆς Ἀττικῆς, τὴν Πάρνηθα, τὸν Ὑμηττὸ καὶ τὸ Αἰγάλεω, προσδιορισμένα μὲ τέτοιο τρόπο πού ν' ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτα στὴ γεωγραφικὴ πραγματικότητά². Ἡ ὅλη εἰκόνα προϋποθέτει σαφὴ γνώση τοῦ ἀττικοῦ τοπίου, κάτι πού δύσκολα θὰ μπορούσε νὰ ἐπιτευχθεῖ, ἐὰν ὁ ποιητὴς δὲν εἶχε ἄμεσες ὀπτικὲς παραστάσεις.

Ἄναμφίβολα, ἡ τοποθεσία τῆς Ἐκάλης πρέπει ν' ἀναζητηθεῖ σὲ κάποια πλαγιὰ τοῦ Βριλησσοῦ, ἀνάμεσα στὴν περιοχὴ τοῦ Μαραθῶνα καὶ τῆς Ἀθήνας. Ἡ θέση καὶ τὰ ὄρια τοῦ κατοπινοῦ δήμου τῆς Ἐκάλης, πού ἀνῆκε στὴ Λεοντί-

1. R. Pfeiffer, *Callimachus Fragments*, II, Ὁξφόρδη 1948-1953, σ. 226. Γιὰ τὰ προβλήματα μορφῆς πού παρουσιάζει ὁ πρῶτος στίχος τοῦ ἐπύλλου βλ. καὶ K. J. Gutzwiller, *Studies in the Hellenistic Epyllion*, Hain 1981, σ. 50 κ.έ.

2. Ἀπὸ ἀνάλογη παραστατικὴ συνέπεια διέπεται καὶ ἡ περιγραφή τῆς ρίψης τοῦ βράχου τοῦ Λυκαβηττοῦ σὲ συνάρτηση μὲ τὴν Παλλήνη (ἀπόσπ. 260 Pf.). Ὁ γεωγραφικὸς προσανατολισμὸς διατηρεῖται καὶ στὴν περιγραφή τοῦ Καλλίμαχου, πού πιθανότατα ἀντλεῖ ἀπὸ τὸν Ἀμελησαγόρα (*FGrH* II 338). Μὲ τὴν ἴδια παραστατικότητά ἔχει συντεθεῖ καὶ ἡ σκηνὴ τῆς ἀποχώρησης τοῦ Θησέα (*Διηγήσεις* X, 26-27) ἀπὸ τὸ παλάτι τοῦ Αἰγέα, πού πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ πλησίον τοῦ ναοῦ τοῦ Δελφινεῖου Ἀπόλλωνα. Γιὰ τὶς πηγές τοῦ Καλλίμαχου, βλ. καὶ I. Kapp, *Callimachi Hecalae Fragments*, Βερολίνο 1915, σ. 45. Ὡστόσο, ἡ εἰκονιστικὴ ἀνάπλαση τοῦ ἀττικοῦ τοπίου πού δίνεται στὴν Ἐκάλη, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ὀφείλεται στὴν ἀποκλειστικὴ χρῆση πηγῶν τῆς βιβλιοθήκης ἀπὸ τὸν Καλλίμαχο. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ ἐνισχύει τὴν πιθανότητα γιὰ ἐνδεχόμενὴ ἐπίσκεψιν τοῦ ποιητῆ στὴν Ἀθήνα.

δα φυλή, δὲν παρέχουν καμιά ἀσφαλὴ ἔνδειξη γιὰ τὴν τοποθεσία, ὅπου ὁ Καλλιμάχος, ὅπως δὴποτε κατὰ τρόπο λειτουργικό, προσδιορίζει τὴν κατοικία τῆς φιλόξενης γριᾶς¹. Ὁ R. Pfeiffer ἀποδέχεται τὴν ἔποψη πού θέλει τὴν τοποθεσία τῆς Ἐκάλης στὴ σημερινὴ θέση Κουκουνάρι, κοντὰ στὸν οἰκισμὸ τῆς Σταμάτας. Τὴ θέση αὐτὴ εἶχε προβάλει παλιότερα ὁ A. Milchhofer, ἐνῶ καὶ ἄλλοι μελετητὲς πρὶν ἀπὸ αὐτόν, ἔχουν προτείνει ἀνάλογες ἀπόψεις, θεωρώντας ὅτι ἡ τοποθεσία τῆς Ἐκάλης πρέπει ν' ἀναζητηθεῖ μέσα στὰ ὄρια τῆς Ἐπάκριας². Ἡ κυριότερη ἀρχαιολογικὴ ἔνδειξη γιὰ τὴν ἐδραίωση αὐτῆς τῆς θέσης στάθηκε ἡ ἀνακάλυψη μιᾶς ἀναθηματικῆς στήλης κοντὰ στὴν τοποθεσία Κουκουνάρι. Στὴ στήλη αὐτὴ ἔχουν ἀναγραφεῖ ὄνόματα πόλεων πού συμμετεῖχαν σὲ μιὰ τοπικὴ λατρεία, χωρὶς νὰ παρέχεται ὅμως κανένα οὐσιῶδες πληροφορικὸ στοιχεῖο γιὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς τῆς λατρείας. Στὸ τμήμα τῆς στήλης πού σώζεται δὲν βρίσκεται ἀναγραμμένο τὸ ὄνομα τῆς Ἐκάλης καὶ καμιά ἄλλη ἔνδειξη δὲν συνηγορεῖ γιὰ τὴν ἀποδοχὴ μιᾶς τέτοιας ὑπόθεσης. Μ' αὐτόν τὸν τρόπο, ἡ ἀρχικὴ ὑποθετικὴ καὶ χωρὶς πειστικὴς ἐνδείξεις πρόταση τοῦ B. R. Richardson γιὰ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐνεπιγραφῆς στήλης υἰοθετήθηκε ὡς τις μέρες μας ἀπὸ τὸν J. S. Traill, πού τοποθετεῖ κι αὐτὸς τὸ ἱερὸ τῆς Ἐκάλης στὴν τοποθεσία Κουκουνάρι ἢ τὴν Μυγδαλέζα, πλησίον τῆς περιοχῆς τῆς Σταμάτας. Ἐπιπλέον, δὲν ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ γλυπτὴ παράσταση τοῦ νέου ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναίκας εἰκονίζει τὸν Θησέα μὲ τὴν Ἐκάλη. Καὶ ἂν ἀκόμη συνέβαινε αὐτό, δὲ θὰ σήμαινε ὅτι κατ' ἀνάγκην βρισκόταν ἐκεῖ ἡ τοποθεσία τῆς Ἐκάλης³.

Ὁ R. Loeper, ἀντίθετα, ἔχει ὑποστηρίζει ὅτι ἡ τοποθεσία τῆς Ἐκάλης πρέπει ν' ἀναζητηθεῖ ἔξω ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς Ἐπάκριας, σὲ μιὰ γειτονικὴ περιοχὴ

1. Ἡ θέση τοῦ κατοπινοῦ ὀμώνυμου δήμου δὲν εἶναι καθοριστικὴ γιὰ τὴν τοποθεσία, ὅπου πρέπει ν' ἀναζητηθεῖ τὸ ἱερὸ τῆς Ἐκάλης. Βλ. S. Solders, *Die ausserstädtischen Kulte und die Einigung Attikas*, Lund 1932, σ. 2. Βλ. σχετικὰ καὶ τὴν πρόσφατη μελέτη τοῦ Κ. Φ. Φωτίου, *Ἡ τετράπολη τοῦ Μαραθῶνα*, Ἀθήνα 1982, σσ. 123 καὶ 168.

2. A. Milchhofer, *Untersuchungen über die Demenordnung des Kleisthenes*, Βερολίνο, 1892, σ. 21 κ.έ. Βλ. καὶ I. De Protta - L. Ziehen, *Leges Graecorum Sacrae*, Λειψία 1896, Fasc. 1, σ. 47. Γιὰ μιὰ συνοπτικὴ παρουσίαση τῶν ἀπόψεων πού κυριαρχοῦσαν τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 19ου αἰ. σχετικὰ μὲ τὴν τοποθεσία τῆς Ἐκάλης βλ. Δ. Πανταζῆ, *Πεντελικὰ νέα καὶ παλαιά*, ἐφημ. Ἀλήθεια, 2/6/1867 καὶ τὸ λήμμα Ἐκάλη στὴν *Pauly-Wissowa Realencyclopädie*, (VII², 2665).

3. B. R. Richardson, *A sacrificial Calendar from the Epakria*, *AJA*, 1895, σ. 209-226. J. S. Traill, *Political Organization of Attika*, *Hesperia*, Suppl. 14, 1975 σσ. 46 καὶ σημ. 19. R. Osborne, *Demos: the Discovery of Classical Attika*, Cambridge 1985, σ. 192. Ἡ μόνη γλυπτὴ παράσταση τοῦ Θησέα ἀπὸ τὸν ἄθλο τοῦ Μαραθῶνα πού ἔχει διασωθεῖ βρέθηκε στὸ ναὸ τοῦ Ποσειδῶνα στὸ Σούνιο. Βλ. J. Doerig, *Sunionfriesplatte 13*, *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung*, 1958, σ. 88 κ.έ.

τοῦ Μαραθῶνα, χωρὶς νὰ βρίσκεται ὑποχρεωτικὰ στὸ δρόμο ποὺ ἔνωσε τὴν Ἀθήνα μὲ τὸν Μαραθῶνα¹. Τὸ ἀπόσπασμα ὅμως 231 Pf:

τίον δέ ἐ πάντες ὀδίται
ἦρα φιλοξενίης· ἔχε γὰρ τέγος ἀκλήιστον

καθὼς καὶ ἡ φράση τοῦ Μιχαὴλ Χωνιάτη «... καὶ τοῖς παροδεύουσιν ἀκλειστον αἰεὶ προβαλλομένη τὸ οἴκημα», ἢ ἀκόμη τὸ ἀπόσπ. 263 Pf. «ζυγὸν γὰρ ἐπαύλιον ἔσκεν ἅπασιν», μᾶς ὑποχρεώνουν νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἡ παρουσία τῆς Ἑκάλης ἦταν συνδεμένη μὲ κάποιο πέρασμα ἢ μονοπάτι τοῦ Βριλησσοῦ. Βάσιμα, λοιπόν, μπορεῖ νὰ ὑποθέσει κανεὶς ὅτι καὶ ὁ Θησεὺς ἦταν ἓνας «ὀδίτης» ὅπως τόσοι ἄλλοι («πάντες»), ποὺ ζήτησε φιλοξενία «κατ' ἔσχατιὰν οἰκίδιον θεασάμενος» (*Διηγήσεις*, X 29). Καθορίζονται ἀκόμη καὶ τὰ χρονικὰ ὅρια τῆς διάρκειας τῆς πορείας τοῦ Θησεῦς. Ἀπὸ τὸ παλάτι τοῦ Αἰγέα ἀναχωρεῖ «περὶ ἑσπέραν» (*Διηγήσεις* X 27) ἢ σύμφωνα μὲ τὸ ἀπόσπ. 238 Pf. κ.έ.:

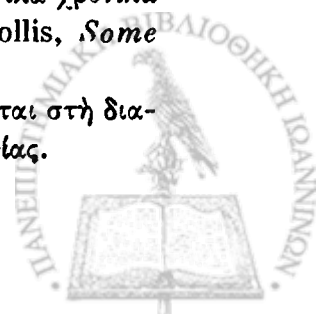
μητέρι δ' ὀππ[ότε
δειελὸν αἰτίζ[ουσιν, ἄγουσι δὲ χειρας ἀπ' ἔργου,
τῆμος ἄρ' ἔξ. [...] ...]

ποὺ μᾶς παρέχει μία ἀκόμη ἐνδειξὴ γιὰ τὸ χρόνο ἀποχώρησης τοῦ Θησεῦς ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Δὲν εἶναι δυνατὸ, λοιπόν, νὰ ὑποθέσει κανεὶς ὅτι ὁ ἥρωας ἔχει στὴ διάθεσή του τὸ χρόνο νὰ διανύσει μία ἀπόσταση μέχρι τὴ Σταμάτα ἢ ἀκόμη μεγαλύτερη γιὰ νὰ φθάσει στὸν οἰκίσκο τῆς Ἑκάλης πρὶν ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτή, τόσο ὁ ἱστορικὸς χρόνος ὅσο καὶ ὁ χρόνος ἀφήγησης δὲν ἐπιτρέπουν νὰ θεωρήσουμε ὅτι παρατείνεται ἢ πορεία τοῦ Θησεῦς πέρα ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα τὸ πολὺ, ὅταν ξεσπάει ἡ βροχὴ (*Διηγήσεις*, X 28-29)². Ἡ περιγραφή τῆς ὅλης ὑποδοχῆς τοῦ ἥρωα ποὺ ἀκολουθεῖ στὰ ἀποσπάσματα 239-257 Pf. δείχνει ὅτι ἡ ἀφήγηση ἐκτείνεται πιὸ πολὺ στὴν παραμονὴ τοῦ Θησεῦς στὸν οἰκίσκο καὶ ὄχι στὴν ἐκεῖ μετάβασή του³. Ἔτσι, πρέπει νὰ θεωρήσουμε κατ' ἀρχὴν ὅτι ἡ τοποθεσία τῆς Ἑκάλης πρέπει νὰ βρισκόταν στὸ νοτιότερο πέρασμα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα πρὸς τὴν πεδιάδα τοῦ Μαραθῶνα. Σύμφωνα μάλιστα μὲ τὸ ἀπόσπ. 253 Pf. (στ. 5):

1. R. Loeper, *Die Trittyen und Demen Attikas, Mitteilungen des Kaiserlich Deutschen Arch. Athenische*, 1892, σ. 319 κ.έ. Ἀνάλογη ἀποψη εἶχε ὑποστηρίξει καὶ ὁ W. M. Leake (*The Topography of Athens, Λονδίνο* 1841, σ. 122.) τοποθετώντας τὴν Ἑκάλη πλησίον τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ Γραμματικὸ.

2. Ὁ Καλλίμαχος ὀριοθετεῖ χρονικὰ τὴν ἀφιξὴ τοῦ Θησεῦς στὸν οἰκίσκο τῆς Ἑκάλης τὴ στιγμὴ ποὺ ξεσπάει ἡ καταιγίδα. Βλ. καὶ τὸ *argumentum* «...ὕε/τοῦ κα[τ]αρραγέντος / νυκτὸς ἐ[πι]λαμβανούσης...». Τὰ τοπογραφικὰ δεδομένα σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ λογικὰ χρονικὰ ὅρια δὲν μᾶς ἀφήνουν περιθώρια νὰ ἀκολουθήσουμε τὸ συλλογισμὸ τοῦ A. Hollis, *Some Fragments of Callimachus Hecale*, CR, 1965, σ. 259.

3. Ἀπὸ τὸ ἀπόσπ. 239 Pf. ἕως καὶ τὸ ἀπόσπ. 257 Pf. ἡ διήγηση περιορίζεται στὴ διαμονὴ τοῦ Θησεῦς στὸν οἰκίσκο περιγράφοντας τὶς φάσεις τοῦ τυπικοῦ τῆς φιλοξενίας.

Ιγρηὺς ἐ[ρη]μαίη ἐνι ναίεις

ἡ κατοικία της πρέπει ν' ἀναζητηθεῖ μακριὰ ἀπὸ κατοικημένη περιοχή, κάτι πὺ συμφωνεῖ καὶ μὲ τὴν ἔνδειξη τῶν *Διηγήσεων*, X 29: «κατ' ἐσχατιὰν οἰκίδιον θεασάμενος», (sc. Θησέας). Βάσιμα, λοιπόν, ὑποθέτει κανεὶς ὅτι ὁ Θησέας ἀκολουθεῖ τὸ πέρασμα πὺ βρίσκεται ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Γαργητοῦ γιὰ νὰ φθάσει στὴν πεδιάδα τοῦ Μαραθῶνα.

Προκειμένου ὁ R. Pfeiffer νὰ ὀριοθετήσῃ τὴν τοποθεσία τῆς Ἐκάλης στὴν περιοχή τοῦ Μαραθῶνα, ἀντλεῖ ἀπὸ μιὰ ὄχι ἰδιαίτερα ἀσφαλὴ μυθολογικὴ παράδοση. Ἡ ἐκδοχὴ στὴν ὁποία στηρίζεται τὸ συλλογισμὸς τοῦ προέρχεται ἀπὸ τὰ *Διονυσιακά* τοῦ Νόννου τοῦ Πανοπολίτη. Ἐκεῖ λέγεται ὅτι ἡ Ὠρεῖθουα, κόρη τοῦ Ἐρεχθέα, ἀρπάχθηκε ἀπὸ τὸν Βορέα ἐπάνω στὸν Βριλησσό¹. Ἄν καὶ ὑπάρχει μιὰ διαπιστωμένη παρουσία τῆς ποίησης τοῦ Καλλίμαχου στὸν Νόννο, ἡ πληροφορία αὐτὴ δὲν εἶναι ἀσφαλὴς, ἀφοῦ ὁ συγγραφέας τῶν *Διονυσιακῶν* ταυτίζει τὸν Ἐρεχθέα μὲ τὸν Μαραθῶνα, ἐνῶ ἀπὸ προφανῆ ἄγνοια συγχέει τὸν Μαραθῶνα μὲ τὴν Σαλαμίνα. Ἐπὶ πλέον, ὁ Νόννος δὲν διαφοροποιεῖ τὸ μυθικὸ πρόσωπο τοῦ Ἐρεχθέα ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο τοῦ Ἐριχθόνιου, κάτι πὺ δὲ συμβαίνει στὴν Ἐκάλη². Σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἀρπαγὴ τῆς Ὠρεῖθουας παρατηρεῖ κανεὶς ὅτι ἡ πιὸ διαδομένη μορφή τοῦ μύθου τοποθετεῖ τὸ ἐπεισόδιο στὶς ὄχθες τοῦ Ἰλισσοῦ ποταμοῦ καὶ ὄχι στὸν Βριλησσό³. Ὁ R. Pfeiffer, τέλος, ἐπιδιώκει νὰ ἀξιοποιήσῃ σὰν ἔνδειξη γιὰ τὸν τοπογραφικὸ ἐντοπισμὸ τῆς Ἐκάλης τὴ φράση «ἐ[ς] Μαραθῶνα κατέρχομαι» (στ. 1 ἀπὸ τὸ ἀπόσπ. 253 Pf.). Σύμφωνα μὲ τὴν ἐρμηνεία πὺ προτείνει, δηλώνεται ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν Θησέα πὺ «κατεβαίνει» ἀπὸ τὸν Βριλησσὸ πρὸς τὸν Μαραθῶνα καὶ ὅτι, κατὰ συνέπεια, τὸ σπίτι τῆς Ἐκάλης ἔπρεπε νὰ βρίσκεται πάνω στὸ βουνό⁴. Ὅσο καὶ ἂν αὐτὴ ἡ

1. Νόννος Πανοπολίτης, *Διονυσιακά*, XXXIX 112-13 καὶ XLVII 340-341.

2. Ὁ Νόννος (*Διονυσιακά*, XLI 63-6) θεωρεῖ ὅτι ὁ Ἐρεχθέας γεννιέται ἀπὸ τὴν ἔνωση τῆς Γῆς καὶ τοῦ Ἥφαιστου: «οὐ τύπον ἄγριον εἶχον Ἐρεχθέως, ὃν τέκε Γαίης αὐλακι νυμφεύσας γαμήην Ἥφαιστος ἐέρσην». Στὸ ἀπόσπ. 260 Pf. στ. 17κ.ε., σύμφωνα μὲ τὸ Σχολιαστὴ τοῦ Ὀμήρου I 643 (βλ. καὶ P. M. Fraser, *Ptolemaic Alexandria*, Ὁξφόρδη 1972, II, σ. 906) ὁ Καλλίμαχος στὴν Ἐκάλη ἀφηγεῖται τὴ γέννηση τοῦ Ἐριχθόνιου. Γιὰ τὶς ἐπιδράσεις τοῦ Καλλίμαχου στὸ ἔργο τοῦ Νόννου βλ. A. Wifstrand, *Von Kallimachos zu Nonnos. Metrisch — Stilistische Untersuchungen zur späteren griechischen Epik und zu verwandten Gedichtgattungen*, Lund 1933. Ὁ Καλλίμαχος ἐδῶ ἀκολουθεῖ τὴν πιὸ διαδομένη μορφή τοῦ μύθου (βλ. καὶ Ἀμελσαγόρα *FGrH*, II 330). Γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἐξάρτησης ἢ ὄχι τοῦ Καλλίμαχου ἀπὸ τὸν Ἀμελσαγόρα βλ. καὶ I. Kapp, ὁ.π. σ.45 σημ. 1 καὶ γιὰ τὶς εἰκονιστικὲς παραστάσεις τοῦ θέματος βλ. καὶ J. Harisson, *Mythology and Monuments of Ancient Athens*, σ. XXX.

3. Στὸν Πλάτωνα (*Φαῖδρος*, 229 b) ἀλλὰ καὶ στὸν Πausanία (I 19,5) ἡ ἀρπαγὴ τῆς Ὠρεῖθουας τοποθετεῖται παρὰ τὶς ὄχθες τοῦ Ἰλισσοῦ ποταμοῦ καὶ ὁ Χοίριλος ὁ Σάμιος τὴν τοποθετεῖ «ὐπὸ τὰς τοῦ Κηφισοῦ πηγάς». Στὸ πρόσωπο τῆς νύμφης διαφαίνονται τὰ ἴχνη μιᾶς θεᾶς τῆς γονιμότητος. Χωρὶς καμιά ἐμφανῆ συσχέτιση, εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ ἐνυπάρχουν ὀρισμένα στοιχεῖα χθόνιας λατρείας καὶ στὴν Ἐκάλη. (βλ. F. Jacoby, *FGrH*, II, 341).

4. R. Pfeiffer, ὁ.π., σ. 243.

ἐρμηνευτική ἐκδοχή μπορεῖ ν' ἀνταποκρίνεται στὰ τοπογραφικά δεδομένα τῆς περιοχῆς, δὲν γίνεται εὐκόλα ἀποδεκτή. Τὸ ρῆμα «κατέρχομαι» φαίνεται ὅτι σημαίνει τὴν κίνηση ἀπὸ τὴν πόλη πρὸς τὴν ὑπαιθρο ἢ ἀκόμη μπορεῖ νὰ δηλώνει τὴν κατεύθυνση ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας πρὸς τὴ θάλασσα. Στὸ ἀπόσπ. 261 Pf. χρησιμοποιεῖται ἡ ἀντιθετικὴ ἔννοια στὴ φράση «... ἐς ἄστυρον εἰσά- νέβαιεν», ποὺ δηλώνει χωρὶς ἀμφιβολία τὴν ἀντίστροφη κίνηση¹.

Γίνεται λοιπὸν φανερό ὅτι τὰ ἐσωτερικὰ στοιχεῖα τοῦ ἐπυλλίου δὲν ἀρκοῦν γιὰ νὰ ἐπισημανθεῖ ἡ τοποθεσία ποὺ ἦταν συνδεμένη μὲ τὴν παρουσία τῆς Ἐκάλης. Ὡστόσο εἶναι βέβαιον ὅτι στὸν τόπο τῆς ταπεινῆς κατοικίας τῆς κτίσ- θηκε ὁ ναὸς τοῦ Ἐκαλείου Διός. Ἡ ἀνέγερσή του δηλώνει τὴν ἐκπλήρωση τοῦ χρέους τοῦ Θησέα πρὸς τὴν Ἐκάλη. Πρέπει ὅμως νὰ λεχθεῖ ὅτι ὁ ταῦρος ποὺ ἔχει συλλάβει δὲν θυσιάζεται ἐκεῖ ἀλλὰ, σύμφωνα μὲ τὸν Πλούταρχο (Θησέας, 14) θυσιάζεται ἀπὸ τὸν Θησέα στὸν Δελφίνειο Ἀπόλλωνα. Ἡ προσφορά τῆς θυσίας στὴν Ἀθήνα κι ὄχι στὸν Μαραθῶνα ἀντανακλᾷ τὴν ἱερότητα τῶν νέων δεσμῶν ποὺ καθιερώνει ἡ μετάβαση τοῦ Θησέα στὸν Μαραθῶνα. Ἀντίστοιχα, ἡ ἀνέγερση τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς στὴν περιοχὴ ἀπὸ τὸν ἀθηναῖο ἥρωα ἀποκαθιστᾷ μιὰν ἰσόρροπη προσφορά, πολὺ περισσότερο ἢ νὰ λάβουμε ὑπ' ὄψη μας τὴν πιθα- νότητα γιὰ τὴ δημιουργία τῶν μυθολογικῶν αὐτῶν παραδόσεων γύρω ἀπὸ τὸν Θησέα σὲ μιὰ κατοπινὴ ἐποχὴ².

Ἡ λατρεία ποὺ καθιερώθηκε ἀποτύπωνε τελετουργικὰ τὴ φιλόξενη ὑπο- δοχὴ τῆς Ἐκάλης. Τὸ δεῖπνο ποὺ παρέθεσε φαίνεται ὅτι ἀποτελέσει τὸ πρότυπο γιὰ τὰ «...νήκουστα ἐτήσια δεῖπν' Ἐκάλεια» (ἀπόσπ. 264 Pf.) ποὺ ἀναφέρονται ἀπὸ τὸ μαθητὴ τοῦ Εὐστάθιου, Μιχαὴλ Χωνιάτη. Ἡ λιτότητα πρέπει νὰ ἦταν τὸ κύριο γνώρισμά τους. Ἡ ἔμφαση τοῦ Μ. Χωνιάτη «...ὡς αἰεὶ μεμνησθαι τῆς ὀλίγης τραπέζης ἐκείνης καὶ αὐχμηρᾶς καὶ μὴ ἂν ἄλλην οὕτω ποτὲ τερπνοτέραν λογίσασθαι», ἀντανακλᾷ τὴν ἀτμόσφαιρα καὶ τὸ χαρακτήρα τοῦ δεῖπνου ποὺ περιγράφει ὁ Καλλίμαχος στὰ ἀποσπάσματα 239-252 Pf³. Τὴν ἴδια ἀτμόσφαι- ρα ἀναδίνει καὶ ἡ φράση πάλι τοῦ Μ. Χωνιάτη, ὅταν ὑποδέχεται τὸν «πραί- τωρα Κυρ-Δημήτριον τὸν Δριμὺν» στὴν Ἀθήνα λέγοντας: «Πέπεισμα δ' ὅτι μᾶλλον ἂν χαίροις πενιχρῶς οὕτω φιλοφρονούμενος (...) ὅτε καὶ Θησεύς (...)

1. Στὴν Ὀδύσεια, α 303 κ.ά. βρίσκεται συχνὰ ἀνάλογη σημασιολογικὴ χρῆση τοῦ κατέρχομαι. Γιὰ ἓνα συμπληρωματικὸ σχολιασμὸ τοῦ ἀποσπάσματος βλ. V. Bartoletti, *Un verso di Callimaco, SIFC*, 1959, σσ. 179-181.

2. Σύμφωνα μὲ τὸν Διδώρο τὸν Σικελιώτη (IV 59,6) ὁ ταῦρος θυσιάστηκε ἀπὸ τὸν Αἰγέα στὴν Ἀθηνά. Τὸ θέμα τῆς νίκης τοῦ Θησέα ἐπὶ τοῦ ταύρου ἔχει χρησιμοποιηθεῖ καὶ στὴν ἀγγειογραφία. Βλ. Ch. Dugas - R. Flacelière, *Thésée, Images et Récits*, Παρίσι 1958, σ. 71-72 καὶ J. D. Beazley, *The Kleophrades Painter*, Mainz 1974, σ. 12.

3. Τὰ μυθολογικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Ἐκάλης ἀποκρυσταλλώνουν ἓναν τύπο μυθικοῦ προσώπου, τὸ ἀντίθετο πρὸς τὴ μορφή τῆς γριᾶς γυναίκας ποὺ ἐνσαρκώνει τὸ κακὸ στὴν ὕστερη περίοδο τῆς γραμμικολογίας. Βλ. A. Billault, *La vieille femme incarnation du mal*, στὸ *Mythe et Personnification, Actes du Colloque du Grand Palais, (Paris) 7-8 Mai 1977*, Παρίσι 1980, σ. 31 κ.έ. Βλ. Σπ. Λάμπρου, *Μ. Ἀκομινάτος*, II, σ. 159.

τὸ πτωχικὸν καὶ [πρεσβυτικὸν] φιλοξένημα τῆς Ἐκάλης τῆς Ἀττικῆς ἡδιστον ἐλογίσαστο¹». Μιὰ ἀκόμη πτυχή, πιθανόν, αὐτῆς τῆς τελετουργίας διασώζει τὸ ἀπόσπ. 260 Pf., ὅπου περιγράφεται ἡ ἐπιστροφή τοῦ νικητῆ Θησέα μὲ τὸν ὑποταγμένο ταῦρο. Ἡ φυλλοβολία καὶ ἡ ὅλη ὑποδοχή τοῦ ἥρωα νικητῆ φαίνεται ὅτι ἦταν μιὰ σημαντικὴ φάση τῆς δράσης ποὺ διαγράφεται στὸ μῦθο τοῦ ἐπυλλίου². Τέλος, ὁ λατρευτικὸς αὐτὸς χώρος τοῦ Ἐκαλείου Διὸς πρέπει νὰ βρισκόταν σὲ τέτοιο σημεῖο, ὅπου νὰ ἦταν δυνατὴ ἡ πρόσβαση τῶν κατοίκων ἀπὸ τὶς γειτονικὲς περιοχὲς τοῦ Μαραθώνα, ἀφοῦ ὁ Πλούταρχος ρητὰ ἀναφέρει ὅτι: «οἱ περίξ δῆμοι συνιόντες Ἐκαλείῳ Διὶ...ἔθουσιν». Κι ἀκόμη, πρὸς αὐτὴ τὴν ἀποψη συνηγοροῦν ὅλες οἱ ἐνδείξεις ποὺ θέλουν τὸν οἰκίσκο τῆς Ἐκάλης νὰ βρίσκεται σ' ἓνα πέρασμα³.

Σὲ ἀπόσταση μιᾶς περίπου ὥρας δρόμου ἀπὸ τὴ Μονὴ Πεντέλης πρὸς τὰ νοτιοανατολικά, βρίσκεται, ἀνάμεσα στὰ σχεδὸν ἐγκαταλειμμένα κτίσματα μικροῦ μοναστηριοῦ, ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου μὲ τὴν ἐπωνυμία «Ἁγιος Νικόλαος τῶν Καλησιῶν». Ἡ μικρὴ αὐτὴ ἐκκλησία εἶναι κτισμένη ἐπάνω στὰ ἐρείπια παλαιότερης πού, σύμφωνα μὲ τὶς ἐνδείξεις, εἶχε κτισθεῖ τὸν 11ο-12ο αἰ., τὴν ἐποχὴ λίγο πολὺ, ποὺ ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης ὑποδέχεται τὸν πραιτόρα Δριμὺ στὴν Ἀθήνα⁴. Στὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ διακρίνονται καὶ ἐρείπια ἀρχαίου μνημείου, τὸ ὁποῖο ὅμως δὲν ἔχει ἀναγνωρισθεῖ ὡς τὶς μέρες μας. Σὲ ἐπιγραφή, μὲ χρονολογικὴ ἐνδειξη τοῦ ἔτους 1530, χαραγμένη στὴν ἀριστερὴ παραστάδα τῆς Ὠραίας Πύλης, διαβάζεται ἡ λέξη «καλ[ή]σι[α]». Τὸ ἴδιο, ὅμως, τοπωνυ-

1. Εἶναι βέβαιο ὅτι στὴν ἐποχὴ τοῦ ὁ Μ. Χωνιάτης διέθετε μιὰ πλήρη ἐκδοση τοῦ ἐπυλλίου τῆς Ἐκάλης. Βλ. F. Bornmann, *Un nuovo Frammento dell'Ecclie, Maia*, 1973, σ. 204.

2. Γιὰ τὴν τελετουργικὴ ἀποτύπωση τῆς σκηνῆς τῆς φυλλοβολίας βλ. τὸ σχόλιο τῶν H. Lloyd - Jones καὶ J. Rea, *Callimachus, Fragments 260-261, HSPH*, 1968, σ. 135. Σύμφωνα μὲ τὴ Σούδα (ἐκδ. Ada Adler, 1931), περιαιριόμενοι: «...οἱ μὲν συνέγγυς καθήμενοι καὶ πλησιάζοντες πλέονος ἄξια ἐπετίθεσαν, οἱ δὲ πορρώτερον ἄνθεσι καὶ φύλλοις ἐβαλλον περιερχομένους. (...) ἐνιοὶ δὲ τοῦτο τὸ ἔθος ἀπὸ Θησέως τὴν ἀρχὴν λαβεῖν». Βλ. καὶ Πίνδαρου, *Πυθιονίκους*, 9, 218-219: Πολλὰ μὲν κεῖνοι δίκον / φύλλ' ἐπὶ καὶ στεφάνους. Ἡ σκηνὴ στὴν Ἐκάλη μᾶλλον ἀκολουθεῖ μιὰ στερεότυπη περιγραφή ποὺ, μὲ βεβαιότητα, πρέπει νὰ τονίσει κανεὶς ὅτι θὰ πρέπει νὰ ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτα στὰ τοπογραφικὰ δεδομένα τῆς περιοχῆς.

3. Ὁ R. Pfeiffer (*Fragmenta*, II, σ. 226) δικαιολογημένα θεωρεῖ ὅτι τὸ ἐπίθετο ἀκταίη δὲν μπορεῖ νὰ σημαίνει «παραθαλασσία», (maris enim accola Hecale non erat.).

4. Γιὰ μιὰ σύντομη περιγραφή τοῦ μονυδρίου βλ. Γ. Α. Σωτηρίου, *Εὔρετήριον τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος*, Α', Ἀθήνα 1927, καὶ *Δελτίο Χριστ. Ἀρχαιολ. Ἐτ.*, Β 27. Πληρέστερα περιγραφικὰ στοιχεῖα βρῖσκει κανεὶς στὸ περιοδικὸ *Συλλέκτης* (1958 Β' τεύχος), ὅπου ἡ μελέτη τοῦ Γ.Γ. Λαδᾶ μὲ τίτλο, *Ἱστορία τοῦ μονυδρίου τοῦ Ἁγίου Νικολάου*. Ὑπάρχουν ἀκόμη ἐνδείξεις γιὰ τὴν ὑπαρξὴ παλαιότερου κτίσματος (βλ. *Δελτίο Χριστ. Ἀρχαιολ. Ἐτ.* Β 27). Στὴν περιοχὴ ἐξ ἄλλου ἀνευρίσκονται διασπαρμένα θραύσματα ἀγγείων ποὺ δηλώνουν τὴ χρῆση τοῦ χώρου πιθανότατα ἀπὸ τὴν προχριστιανικὴ περίοδο.

μικό, πού ταυτίζεται πάντοτε μὲ τὴν τοποθεσία ὅπου βρίσκεται τὸ μονύδριο τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἐντοπίζεται καὶ σὲ σιγίλλιο τοῦ 1614, πού ἀποστέλλει τὸ πατριαρχεῖο γιὰ νὰ ἐπικυρώσει τὴν ἔνωση τοῦ μονυδρίου μὲ τὸ μοναστήρι τοῦ Παντοκράτορος (Ταώ)¹. Εἶναι, λοιπόν, εὐλόγο ὅτι τὸ τοπωνυμικὸ «Καλήσια» ἢ «Καλλίσια», πού συναντιέται ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 16ου αἰ., ἀποτελεῖ πιθανότατα, ἐξελιγμένη μορφή τοῦ («Ἐκαλήσιν»), πού διασώζει ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ Στέφανος Βυζάντιος². Τὴν ἐκδοχὴ αὐτὴ γιὰ τὴν ταύτιση τῆς τοποθεσίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου μὲ τὸ χῶρο τῆς λατρείας τοῦ Ἐκαλείου Διὸς ἐνισχύει καὶ προφορικὴ παράδοση, πού διασώθηκε ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς τῆς μονῆς Πεντέλης καὶ μνημονεύεται τουλάχιστον πρὶν ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια. Σύμφωνα μὲ τὰ λεγόμενα τῆς προφορικῆς αὐτῆς ἐκδοχῆς τοῦ μύθου, στὴ θέση τοῦ μονυδρίου τοῦ Ἁγίου Νικολάου βρισκόταν ἡ κατοικία μιᾶς γριᾶς φιλόξενης κι εὐγενικῆς, πού ὀνομαζόταν «Καλή» καὶ ἡ τοποθεσία «τὸ χωρίον τῆς Καλῆς» (Ἐκάλης)³.

Ἡ τοποθεσία τοῦ Ἁγίου Νικολάου, σὲ ὑψόμετρο περίπου 400μ., βρίσκεται πράγματι κοντὰ σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ κεντρικὰ μονοπάτια τοῦ Βριλισσοῦ, πού πρέπει νὰ χρησιμοποιόταν ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Ὁ τόπος θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηρισθεῖ «γουνός», σύμφωνα μὲ τὰ ὅσα προτείνει καὶ ὁ R. Pfeiffer⁴. Πρόκειται, πράγματι, γιὰ τόπο ὑψηλὸ καὶ βραχώδη, ὅπου δίνεται ἡ δυνατότητα ἐγκατάστασης, ἀφοῦ ἐκεῖ πλησίον ὑπάρχει καὶ μία ἀπὸ τὶς γνωστὲς πηγές τοῦ Βριλισσοῦ. Τὸ μονοπάτι πού διέρχεται ἀπὸ ἐκεῖ ὀδηγεῖ μέχρι τὸ σημερινὸ Πικέρμι, ἐνῶ βρίσκεται στὴν ἐνδιάμεση θέση πρὸς τὴν Ἀθήνα. Ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς καὶ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μιχαὴλ Χωνιάτη φαίνεται ὅτι ἡ μορφή τῆς Ἐκάλης εἶναι ταυτισμένη μὲ τὸν τόπο αὐτό, πού συμβολίζει τὴν ὑποδοχὴ τοῦ Θησέα στὴν περιοχὴ τοῦ Μαραθῶνα. Τὸ ἐπύλλιο τοῦ Καλλίμαχου δὲν εἶναι πρὰ μιᾶς αἰτιολογικῆς μυθολογικῆς ἀπεικόνιση αὐτοῦ τοῦ γεγονότος πού ἀπολήγει στὴ δημιουργία τοῦ ναοῦ τοῦ Ἐκαλείου Διὸς καὶ μιᾶς λατρείας ἀρκετὰ διαδομένη πού ἔδωσαν τὴ θέση τους στὸ μικρὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Νικολάου⁵.

1. Ἡ πρώτη δημοσίευση τοῦ σιγίλλιου ἔγινε ἀπὸ τὸν Δ. Γρ. Καμπούρογλου, *Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων*, Ἀθήνα 1915, I, σσ. 186-188.

2. Πλούταρχος, *Θησεύς*, 14: ἔθιον γὰρ Ἐκαλήσιν. Στ. Βυζάντιος, s.v. Ἐκαλή, δῆμος τῆς Λεοντίδος φυλῆς: ὁ δημότης Ἐκάλιος. τὰ τοπικὰ Ἐκαλήθεν, Ἐκαλήνδε, Ἐκαλήσι. Γιὰ τὴ σημασιολογικὴ χρῆση τῶν παράγωγων ὀνομάτων βλ. καὶ τὴ μελέτη τοῦ G. Caronilla, «Hecale» o «Hecaline». *L'addio di Teseo al Padre, SIFC*, 1970 σ.138. καὶ F. Jacoby, *FGrH*, II, 339.

3. Βλ. Δ. Πανταζῆ ἐφ. Ἀλήθεια, 1867.

4. Βλ. R. Pfeiffer, ὁ.π., σ. 226.

5. Μέχρι τώρα δὲν ἔχει προσδιορισθεῖ ὁ ἰδιαιτερός χαρακτήρας τῆς λατρείας τοῦ Ἐκαλείου Διὸς. Στὸ βιβλίο τοῦ A. B. Cook, *Zeus*, Cambridge 1925, δὲν ὑπάρχει καμιά μνεῖα γιὰ τὸν Ἐκάλειο Δία πού λατρεύταν σ' αὐτὴ τὴν περιοχὴ Ἀττικῆς.

R é s u m é

L'image topographique que Callimaque présente dans *Hécalé* correspond à la réalité géographique du paysage attique. La demeure d'Hécalé se situait en toute probabilité à l'endroit où le temple de Zeus Hécaleios fut érigé et son culte eut lieu. Plusieurs endroits de la côte est du Brilèsse ont été proposés comme emplacement, tels que Koukounari dans la région de Stamata, la région du village contemporain Grammatiko, la région de Epakria et ses environs, mais Calésia est la plus conforme aux indications topographiques. On y trouve aujourd'hui le petit monastère de Saint-Nicolas, au sud-est du Briflèsse.

Une tradition orale vivante jusqu'au XIXe siècle voulait qu'à la place de ce monastère ait été la demeure de la vieille Calé, qui avait la réputation d'accueillir tous les passants chez elle. Le toponyme Calésia est fort probablement une écriture évoluée du mot Hécalésia que l'on trouve chez Stéphane de Byzance et Plutarque. Ce même vocable apparaît d'ailleurs dans un sigille de 1630 ainsi que sur une inscription datée de 1530, qui a été retrouvée dans l'église du petit monastère. Aussi, le fait que Michel Choniates, évêque d'Athènes, ait fait référence à l'accueil de Thésée par Hécalé démontre la survivance de ce mythe jusqu'au XIIIème siècle. Si on retrace avec précision l'itinéraire de Thésée tel que Callimaque nous le décrit, on constate que Calésia correspond à l'endroit où le héros s'est arrêté et a reçu l'hospitalité de la vieille femme.

N. A. Nikolaou

